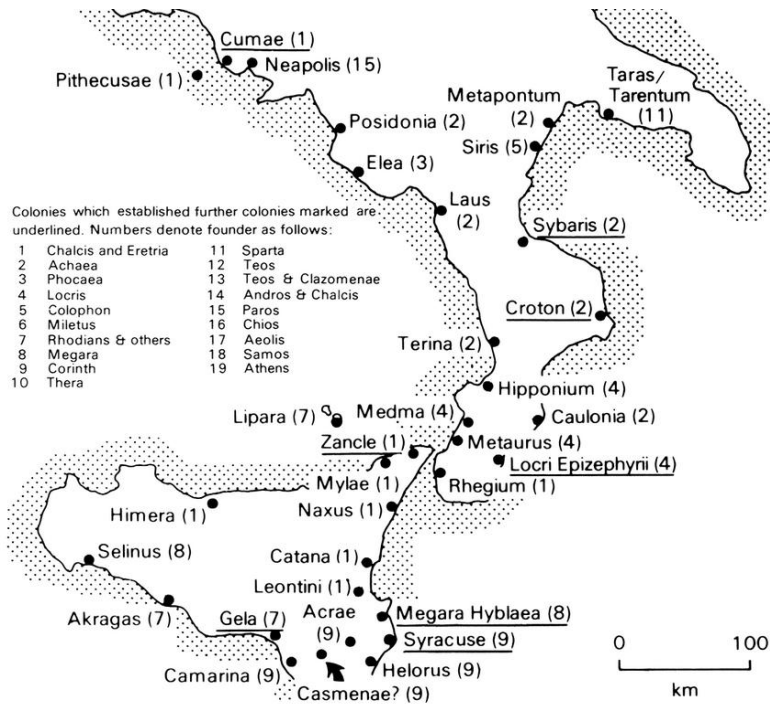

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΩΝ ΤΗΣ Ν.ΙΤΑΛΙΑΣ

Συντάχθηκε απο τον/την administrator

Σάββατο, 06 Αύγουστος 2011 10:22 - Τελευταία Ενημέρωση Δευτέρα, 29 Αύγουστος 2011 15:10

Η γλώσσα των ελληνόφωνων της Κ. Ιταλίας

24grammata.com

γράφει ο Γ. Παπαγιαννόπουλος

“Ce ru rao, ru sirno, ru steo, sti kardia panta sena vasto” (και όπου πάω, όπου προχωρήσω, όπου σταθώ στην καρδιά μου πάντα σένα βαστώ) Στίχοι γκρεκάνικου τραγουδιού

Α. Εισαγωγή Γκρεκάνοι λέγονται εκείνοι οι Ελληνόφωνοι που ζουν στην Καλαβρία και εκείνοι που ζουν στην πεδιάδα της Απουλίας λέγονται Γκρικοί, ενώ όλοι μαζί καμαρώνουν να λένε “δεν είμαστε Έλληνες, είμαστε ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ”.1

Οι Ελληνόφωνοι της Κάτω Ιταλίας βρίσκονται σήμερα συγκεντρωμένοι σε δύο περιοχές της Κάτω Ιταλίας που απέχουν μεταξύ τους γύρω στα εξακόσια χιλιόμετρα, έχουν πολύ μικρή

επαφή και σχεδόν καθόλου πολιτιστικές και εμπορικές συναλλαγές.

Στην περιοχή του Ασπρομόντε, 65 χιλιόμετρα ανατολικά από το Ρέτζιο Καλάμπρια και στο τρίγωνο του Οτράντο της περιοχής της Απουλία, 45 περίπου χιλιόμετρα δυτικά από το Μπρίντιζι, επιζούν μέχρι σήμερα μερικές δεκάδες χιλιάδες Ελληνόφωνοι.

Σήμερα δεν είναι κανείς πλέον μονόγλωσσος, αλλά πριν εκατό ακριβώς χρόνια οι περισσότεροι δεν ήξεραν καθόλου Ιταλικά και αριθμούσαν δύο εκατοντάδες χιλιάδες ή ήταν πολύ περισσότεροι.

Στην ελληνόφωνη περιοχή της Καλαβρίας κατέφυγαν άποικοι Έλληνες πριν πολλούς αιώνες για να σωθούν από τους Σαρακηνούς πειρατές και να γλιτώσουν από τις καταπιέσεις των κατακτητών Αράβων, Νορμανδών και Ισπανών. Είναι περιοχή ορεινή, άγρια, δυσπρόσιτη με κακή οδική σύνδεση.

Από αυτή τη περιοχή, που είναι τα σκαρφαλωμένα χωριά στις απόκρημνες πλαγιές του Ασπρομόντε, μέσα σε μια φύση άγρια της Καλαβρίας, τα ελληνόφωνα είναι εννέα χωριά με περιορισμένο αριθμό κατοίκων. Το Βούα (Bova), το Γιαλό του Βούα (Bova-Marina), το Ραχούδι, το Χωρίο Ραχούδι, το Βουνί, το Χωρίο Βουνίου, το Γκαλλιτσανό, το Κοντοφούρι και η Αμυνταλία.

Οι κάτοικοι στα χωριά της Καλαβρίας, έχοντας λίγη καλλιεργήσιμη γη, ασχολούνται περισσότερο με την κτηνοτροφία και, βέβαια, υπάρχει έντονη η τάση της μετανάστευσης προς τον βιομηχανικό βορρά ή στα γειτονικά αστικά κέντρα. Επίσης, λόγω ισχυρών κατολισθήσεων, τα χωριά Ραχούδι και Χωρίο Ραχούδι είναι σχεδόν εγκαταλελειμμένα. Ίσως είναι το πτωχότερο μέρος της Ευρώπης με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα.

Οι κάτοικοι ασχολούνται με μικρές καλλιέργειες σιτηρών, αμπελιών και ελιών, διατηρούν μικρούς κήπους, έχουν λίγα ζώα και τώρα τελευταία ζουν με τη δασοπονία και τη δασοφυλακή. Έχουν κάποια χρήματα από μετανάστες συγγενείς.

Στο Σαλέντο της Απουλίας οι κάτοικοι ευημερούν χωρίς να είναι πλούσιοι. Τα προϊόντα

είναι καπνός, κρασί και λάδι. Υπάρχουν λίγες βιοτεχνίες και μικρά εργοστάσια χειροτεχνίας και κεραμοποιίας. Και εδώ οι επανελθόντες μετανάστες έχουν ανοίξει μικρά καταστήματα και επιχειρήσεις, έχουν κάνει μεγάλα σπίτια και εμφανίζουν έντονες αστικές συνήθειες. Το Σαλέντο βρίσκεται στο νοτιότερο άκρο της Απουλίας, στη χερσόνησο του Σαλέντο και ειδικότερα ανάμεσα στο Λέτσε και το Οτράντο. Από την περιοχή που συνολικά έχει 27 χωριά, ελληνόφωνα μπορούν να θεωρηθούν εννέα: η Καλημέρα, το Μαρτάνο, το Καστριάνο, το Κοριλιάνο, το Μελπινιάνο, η Στερνατία, το Τζολίνο, το Σολέτο και το Μαρτινιάνο. Τα προϊόντα της λογοτεχνίας τους είναι πάντοτε εύχυμα, ανθηρά και πλούσια, χωρίς να είναι πάντοτε πρώτης ποιότητας. Βέβαια, για μας τους Έλληνες, είναι το μεγαλύτερο θαύμα και ένα θαυμάσιο λογοτεχνικό είδος.

Η ποίηση, η μουσική και κάθε είδος έκφρασης των Σαλεντίνων είναι ένας άκρατος και αστείρευτος λυρισμός. Αν η Καλαβρέζικη κοινωνία ευρίσκεται στην παιδική ηλικία της, οι Σαλεντίνοι ζουν την περίοδο της εφηβείας τους. Το μόνο χωριό όπου ομιλείται ακόμα και από τα παιδιά η ελληνική διάλεκτος είναι το Γκαλλιτσανό, το πιο φτωχό και απομονωμένο χωριό της Καλαβρίας, το επονομαζόμενο και “Ακρόπολη της Μεγάλης Ελλάδας” γι’ αυτόν τον λόγο.

Β. Αρχαιοελληνικές επιβιώσεις στις διαλέκτους Griko και Grecanico της Κάτω Ιταλίας Για την καταγωγή των Ελληνοφώνων της Καλαβρίας και της Απουλίας έχουν εγερθεί πολλές συζητήσεις και αμφισβητήσεις μεταξύ των επιστημόνων των διαφόρων εθνοτήτων. Δύο είναι οι πλέον επικρατούσες θεωρίες:

Κατά την πρώτη, είναι απόγονοι των Ελλήνων της Μεγάλης Ελλάδας του β’ αποικισμού, που έγινε τέσσερις με πέντε αιώνες π. Χ. και γι’ αυτό υπάρχουν τόσα πολλά Δωρικά και Αιολικά στοιχεία στη γλώσσα τους, για τα οποία θα κάνουμε μνεία παρακάτω. Κατά την πρώιμη Βυζαντινή περίοδο, οι κάτοικοι αυτοί ενισχύθηκαν από επήλυδες Έλληνες της Μ. Ασίας, Τραπεζούντος, Μακεδονίας, Ηπείρου κ.λπ. χωρίς φυσικά να πάψουν ποτέ να δέχονται καινούργιους αποίκους Έλληνες, “που τους χάλασαν τη γλώσσα”, όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζουν οι σημερινοί εντόπιοι λόγιοι. Τη θεωρία αυτή υποστηρίζει ο G. Rohlfs, ο μεγαλύτερος, ίσως, σύγχρονος φιλέλληνας, σπουδαίος γλωσσολόγος, και τον οποίο δέχονται οι περισσότεροι μορφωμένοι Ελληνοφώνοι της Καλαβρίας.

Κατά την δεύτερη θεωρία της οποίας προΐστανται οι Ιταλοί G. Morosi και A. Pellegrini, μεγάλες Ελληνικές μάζες από εδάφη της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, προ πάντων κατά την περίοδο της Εικονομαχίας -ήτοι από τον 6ο ως τον 9ο αιώνα μ.Χ.- μετακινήθηκαν στη Δύση και ανέπτυξαν αξιόλογο πολιτισμό με Βυζαντινά μοναστήρια και άλλα Ορθόδοξα κέντρα και έκτοτε δεν είχαν καμία επαφή με τον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο. Αν σκεφθεί δε κανείς την

ακμή και την παρουσία στην Ιταλία στρατιωτών του εξαρχάτου της Ραβέννας, την ισχυρή Βυζαντινή μετοικεσία, καταλαβαίνει γιατί η θεωρία αυτή έχει πολλούς υποστηρικτές.

Σύμφωνα με την θεωρία του G. Rohlfs, του Γερμανού γλωσσολόγου, σοφού επιστήμονα, μεγάλου και αγνού φίλου των Ελλήνων της Καλαβρίας και Απουλίας που αφιέρωσε 60 χρόνια ερευνώντας την περιοχή και γράφοντας βιβλία, άρθρα και λεξικά για τον γλωσσικό θησαυρό των επιζώντων Ελλήνων σ' αυτά τα μέρη, ισχύει η πρώτη θεωρία. Επιχειρήματα αδιάσειστα προσκόμισαν για την υποστήριξη της θεωρίας αυτής και οι Έλληνες επιστήμονες Καρατζάς, Χατζιδάκις, Κουκουλές, Καψωμένος, Παπαρρηγόπουλος, Καλονάρος, Καραναστάσης κ.ά., σχεδόν όλοι όσοι ασχολήθηκαν με το θέμα τούτο, εκτός από τον Ζαμπέλιο.

Το αντίθετο υποστηρίζει ο Ιταλός A. Pellegrini που βασίστηκε στις έρευνες του Morosi. Και γράφει ότι: "η γλώσσα αυτών των αποικιών δεν είναι υπόλειμμα ή μια μετατροπή πολύ αργή και βαθμιαία της Δωρικής της Μεγάλης Ελλάδας, μα είναι ουσιαστικά ένα καινούργιο ιδίωμα που φτιάχτηκε (κτίστηκε) στην Ελλάδα μέχρι τον 10ο αιώνα ή εκεί γύρω".

Τον 8ο και 7ο αι. π.Χ. αρχίζει ο αποικισμός των Ελλήνων από την μητέρα- πατρίδα (Κόρινθος, Εύβοια κ.λπ.) προς την Κάτω Ιταλία και Σικελία, και δημιουργείται η Μεγάλη Ελλάδα, με πόλεις ονομαστές, κάποιες από τις οποίες υπάρχουν μέχρι σήμερα όπως Τάραντας (Taranto), Ρήγιο (Reggio), Otranto (Υδρούς), Συρακούσες, Πάνορμον (Palermo) κ.λπ.

Οι πρώτες ιστορικές αναφορές ανάγονται στον Ηρόδοτο και ομιλούν για κρητικό αποικισμό της χερσονήσου του Σαλέντο από τον βασιλιά Μίνωα ο οποίος έφτασε στην περιοχή αναζητώντας τον Δαίδαλο. (Ηροδότου Ιστορίαι, βιβλίο 7ο, σελ. 170).

Η περιοχή ανθεί και εξελληνίζεται για ολόκληρη την περίοδο μέχρι την κατάκτηση των Ρωμαίων. Έχει άμεση σχέση και εξάρτηση από τον Τάραντα και την γειτονική Καλλιπολη. Η Ρωμαϊκή επικυριαρχία στην περιοχή επιβάλλεται όταν, μετά από πολέμους, καταρρέει ο Τάραντας (272 π.Χ.) και οι Ρωμαίοι εγκαθιδρύουν μια λατινική αποικία στο Μπρίντιζι (244 π.Χ.)

Οι Βυζαντινοί έρχονται στην περιοχή επί Ιουστινιανού και συγκεκριμένα στο Οτράντο τον

6ο αι., το οποίο χρησιμοποιούν ως κύριο προγεφύρωμά τους στην Νότιο Ιταλία. Η περιοχή αναπτύσσεται ιδιαίτερα την περίοδο του αυτοκράτορα Βασιλείου Α', στον 9ο αι. Η Κάτω Ιταλία και ιδιαίτερα οι περιοχές του Οτράντο και της Καλαβρίας εξελληνίζονται εκ νέου ή, κατ' άλλους, αιμοδοτείται εκ νέου ο ελληνισμός τους. Πραγματοποιείται μαζικός εποικισμός και αναπτύσσεται η δράση ορθόδοξων μοναχών.

Γενικότερα ο μοναστικός βίος της Ανατολής είχε μια ευρεία εξάπλωση στη Νότια Ιταλία, επηρέασε σημαντικά την κοινωνική ζωή και την κουλτούρα ιδιαίτερα στη Σικελία, την Καλαβρία και την Απουλία, και ενισχύθηκε από την διαμάχη “εικονομάχων”-“εικονολατρών”. Όπως υπογραμμίζει και ο Gouillou (A. Gouillou: L' eremitismo in occidente), “ο μοναχισμός, από την οικονομική, την κοινωνική, αν όχι και την πολιτιστική του πλευρά, υπήρξε στοιχείο ενότητας και συνέχειας της ελληνικής ζωής στη Νότια Ιταλία από τον 7ο μέχρι και τον 13ο αιώνα”.

Η έλευση των Νορμανδών κατακτητών στην περιοχή αλλάζει την διοικητική δομή. Οι Νορμανδοί εφαρμόζουν για πρώτη φορά την φεουδαρχία. Η περιοχή της Απουλίας διαμοιράστηκε σε τιμάρια μικρά ή μεγάλα τα οποία διοικούσαν τοπικοί άρχοντες που είχαν την ευθύνη της άμυνας, της εισπραξης των φόρων και της απονομής της δικαιοσύνης. Με την έλευση των Νορμανδών, δίπλα στην ελληνική τελετουργία στους ναούς και στα μοναστήρια, άρχισε να εμφανίζεται η αντίστοιχη λατινική. Η κατάσταση του ορθόδοξου κλήρου επιδεινώθηκε μετά την 4η Σταυροφορία (1204) και την αποκοπή του από το Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης.

“Κατά το διάστημα μεταξύ 12ου και 16ου αι., τόσο ο κοινοτικός- μοναστικός όσο και ο εκκλησιαστικός κλήρος στο μεγαλύτερο μέρος του εξαφανίστηκε από τη νότιο Ιταλία, με εξαίρεση το νότιο τμήμα στη Καλαβρία και τη ζώνη της Μεσσίνα και του Σαλέντο.

Τον 17ο και 18ο αι. ξεκινά μια περίοδος συρρίκνωσης του χώρου της Ελλάδας του Σαλέντο. Παρ' όλα ταύτα, κατά τον 19ο αι., το ελληνικό ιδίωμα, το “γκρίκο”, συνέχιζε να χρησιμοποιείται από το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού του Σαλέντο, ιδιαίτερα από τους αγροτικούς πληθυσμούς, παρ' ότι ήταν και είναι γλώσσα που μεταδιδόταν και μεταδίδεται μόνο με την προφορική παράδοση.

Η απομόνωση των ελληνόφωνων πληθυσμών στις περιοχές τους μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, με ένα κλειστό σύστημα επικοινωνίας και ελάχιστη επαφή με τα γειτονικά αστικά κέντρα, επέτρεψε σ' αυτούς τους πληθυσμούς και στην γλώσσα τους να επιβιώσουν ως

σήμερα” (από το βιβλίο του Rocco Aprile: Η Ελλάδα του Σαλέντο Εναλλακτικές εκδόσεις, 1996)

Όσον αφορά την Ορθοδοξία: Αυτή “σβήνει” στην Καλαβρία το 1574, στην Καλημέρα της Απουλίας το 1663, στην Στερνατία Απουλίας το 1664, ενώ σήμερα παρατηρείται αναβίωσή της. Όμως το θέμα είναι ιδιαίτερο και ως τέτοιο πρέπει να αντιμετωπισθεί σε ανάλογο άρθρο.

Οι Ελληνόφωνοι δεν ονομάζουν εαυτούς Έλληνες, ούτε Γραικούς, ούτε Greci, όπως τους λένε οι Ιταλοί, αλλά χρησιμοποιούν τη λέξη Griko που δεν χρησιμοποιείται στην Ελλάδα. Το ιδίωμά τους λέγεται Grecanico στην Καλαβρία και Griko στην Απουλία ή Grecia Salentina, όπως συνηθίζεται να λέγεται. Έτσι λένε: *immasto Graeci* στην Καλαβρία ή *mesta Griki* στο Σαλέντο, ή λένε: *plateome grika* ή *omilume griko* στο Σαλέντο. Γράφουν σήμερα δε τις ελληνικές λέξεις με λατινικούς χαρακτήρες.

Αυτή η λέξη griko (γρήκος) προέρχεται μάλλον από τον Οσκανικό τύπο *grecus* ή *gricus* (=Λατινικό *Graecus*), που είναι ένα καλό επιχείρημα ότι είναι πολύ κοντά στις κλασικές ρίζες του ελληνικού πολιτισμού.

Σήμερα, οι Ελληνόφωνοι έχουν αναγνωρισθεί ως γλωσσική μειονότητα. Όχι μόνο για τη διδασκαλία της στα σχολεία αλλά -μεταξύ των άλλων- και τη χρήση της στα δικαστήρια της ιταλικής επικράτειας, όπου οι ομιλούντες τη διάλεκτο θα μπορούν να υπερασπίζονται τους εαυτούς τους στη μητρική τους γλώσσα.

Μια επίσκεψη σ’ αυτά τα μέρη σε φέρνει κοντά με τους ανθρώπους αυτούς του ιταλικού νότου και σε κάνει να νοιώσεις και να γνωρίσεις το μεγαλύτερο θαύμα των νεωτέρων γλωσσών του κόσμου, την επιβίωση της Ελληνικής σε τόπους που είχαν από αιώνες αποκοπεί από τον κύριο κορμό της Ελλάδας, κάτι που αποτελεί φαινόμενο πέραν από κάθε φαντασία.

Παραδείγματα της γλώσσας:

Οι διάλεκτοι της Κάτω Ιταλίας έχουν τη δική τους γραμματική, φωνητική και τη δική τους σύνταξη:

Καλαβρία: Ο ssiddo (= ο σκύλος) ru den alestùì (=υλακτει), ðangαννει (=δαγκάνει)

Φωνολογικά είναι σημαντικό το γεγονός ότι οι Ελληνόφωνοι αυτοί, από κοινού με τους κατοίκους της Κύπρου και των νήσων της Δωδεκανήσου, διατηρούν τα διπλά σύμφωνα:

Gram-ma, ar-rusto, kos-sifo, en-nea.

Σε αντίθεση με τους Έλληνες της κυρίως Ελλάδας, όπου οι αντίστοιχοι τύποι είναι:

Gramma, arostos, kosifos, enea.

Σε αντίθεση δε πάλιν με τη γενική εξέλιξη της νέας Ελληνικής (αν και αυτό γίνεται και σε μερικά νησιά) ακόμη βρίσκουμε την κλασική προφορά του z=dz=τζ (όπως η Ιταλική λέξη zona=dzona): π.χ. dzoi, ridza, kradzo.

Στην κυρίως Ελλάδα πολύ ενωρίς απλοποιήθηκε το παλιό dz σε z και κατ' ακολουθία βρίσκομε στη νέα Ελληνική zoi, riza, krazo.

Στο Griko, την ελληνική διάλεκτο του Σαλέντο επίσης, κλασική προφορά των ομάδων ντ, μπ, ντ, των δύο συμφώνων έχει επιβιώσει χωρίς αλλαγή: rente, vronti, ambeli, αντί του νέου Ελληνικού: rende, vrondi, ambeli. Αυτός ο πολύ αρχαϊκός τύπος δεν παρατηρείται σε άλλες σύγχρονες διαλέκτους.

Αυτή η διάλεκτος, που ονομάσθηκε και Ιταλο-Ελληνική από κάποιους μελετητές, έχει να παρουσιάσει επίσης ορισμένες άλλες λέξεις και φράσεις αρκετά αρχαϊκές όπως: ala

(=άλας), arte (=τώρα), este (=να είναι). Με την έννοια του “μπορώ” χρησιμοποιείται το sonno στην Καλαβρία και το sodzo (= σώζω) στο Σαλέντο.

Τα επόμενα στοιχεία στη συνέχεια αποδεικνύουν την αρχαία, από την Μεγάλη Ελλάδα, καταγωγή των ανθρώπων αυτών:

Αρχαϊσμοί ή δωρισμοί: Στην Καλαβρία είναι:

Fammissi (= ταμίσιον, τάμισος = πυτιά) που απαντάει στον Θεόκριτο,

Kamhari (=Καμμάριον), υποκοριστικό του αρχαίου Δωρικού τύπου κάμμαρον (φλόμος φυτόν, ευφορβία),

Kridza (από το κνύζα, κόνυζα = ψυλλοβότανον, ακονυζία) επίσης από τον Θεόκριτο,

Vurvito (Βόλβιτον = κοπριά του βοδιού),

Agoleo (=αιγωλιός),

Mastra (=μάκτρα = σκάφη ζυμώματος), όπως εξηγεί ο Ησύχιος,

Ega mindo(= αίγα μύνδος),

Ηλακάτη (= ρόκα),

Pirria (=πυρρίας=κοκκινολαίμης=πυρρίας=δούλος κοκκινοτριχής από τη Θράκη, πρβλ. Αριστοφ. Βάτραχοι 730),

Spilinga (=σπήλυγγα=σπήλυγξ= σπήλαιο),

Trosta (τρώκτης= ο ροκανίζων, η πέστροφα, ο τρώγων. Στην Οδύσσεια παρομοιάζονται οι Φοινικές έμποροι, που σημαίνει αισχροκερδείς, άπληστοι) και άλλα.

Λανό: (ο) λανός, (Καλαβρία: Βουνί, Γκαλιτσανό), Μπόβα, Χωριον του Ροχουδίου), από το αρχαίο ουσιαστικό λανός, δωρικός τύπος ληνός, Σημαίνει ληνός, πατητήρι, όπου πατούν τα σταφύλια να κάνουν μούστο.

Στο Σαλέντο έχουμε:

Λάχρι: (το) βλάχριον, Απουλία λάχρη, αλάχρη Καλημέρα. Υποκοριστικό του αρχαίου ουσιαστικού βλάχρον, δωρικού τύπου του ουσιαστικού βλήχρον Σχολ. Θεοκρ. III, 14. Το φυτό φτέρα. Γνωμικό: Ιτσει που εν ιστάδζει τα' άλατρο, iggαιν-νει το λάχρι = εκεί που δεν φτάνει το άροτρο, φυτρώνει η φτέρη (στο ακαλλιέργητο έδαφος φυτρώνουν τα αγριόχορτα), άρατο (ανόργωτος) και άλλα πολλά.

Άλλες λέξεις που έχουν επισημάνει ο Rohlf, ο Κουκουλές και άλλοι μελετητές είναι:

Arkli (=κιβώτιο),

Bumbulu (=βομβυλιόν =βομβύλη = είδος λαγήνας, στάμνας με δύο λαβές),

Gavanu (=κάβενον=ξύλινο πινάκιο),

Kutruvi ή kutrubbi (=κουτρούβιον = πήλινον ή γυάλινο δοχείο)

Mistra (=μύστρα των αρχαίων, μυστήριον των Βυζαντινών και μύσκια των σημερινών Τσακώνων),

Takari (=ταγάριον),

Karteddi (=καρτάλιον=κοφίνι),

Stari (=ιστάριον, =δοκός = το στημόνι που ήταν προσαρμοσμένο στην δοκό του αργαλειού),

Civerti (=κύβερον των Αρχαίων, το κυβέρτιον των Βυζαντινών, η κυφέλη)

Tsiringulu (=ξυρέμβουλον, τζυρέμβολον, ξυρορράκας),

Alanuri (=αλανούρι=ο πλάστης από το ρήμα alano=ελαύνω ή λάμνω),

Στόμα (=στόμνιον=το στόμημα=ο λαιμός)

ο πέλεκυς (=το τσεκούρι), ο λέβητας και άλλες.

Μακ-κών-νω: μακώνω, μακ-κώνονδα, μακ-κώσοντα, μακ-κωμένο-η-ο. Από το αρχαίο ουσιαστικό μάκων, δωρικός τύπος του ουσιαστικού μήκων. Η λέξη με τον τύπο μακώνω χρησιμοποιείται και στη Μάνη. Σημαίνει: α) Κοιμούμαι βαθειά, δίνω στα παιδιά όπιο να

κοιμηθούν. Β) Κατακαθίζω κάτι, κάνω ακίνητο, π.χ.: Ο ήλιος έκαμε σπαίρα, εβ-βράδυμ, βάμεν γκαι μακ-κών-νομε (ο ήλιος έριξε τις τελευταίες ακτίνες, είναι βράδυ, θα πάμε και θα κοιμηθούμε βαθειά (θα ξεραθούμε), (σπαίρα= σφαίρα = έγινε στρογγυλός κατά την ώρα της δύσης).

Λέξεις της καθημερινής ομιλίας από την Στερνατία είναι:

Κίστις (=κιβώτιο=καλάθι, που μέσα μετέφεραν τα προικιά, κιστάρης, ο μεταφορέας αυτού του καλαθιού, ο συμπέθερος),

Άμπωσε (=σπρώξε)

Ζούληξον (=πίεσε),

Ωδε (=εδώ),

Δεύτε,

Καλλούντια (ωραία πράγματα),

Ασιάτι [=καπέλλο, κατά τον Λαμπίκη προέρχεται από την λέξη άσιον (=ίσκιος)],

Αλυχτάει (=γαβγίζει),

Τορμόνι (=τέρμονας),

Αλάνω (=ελαύνω),

Κράτησο και κράησο (=κράτησον, προστακτική),

Εσπέρα,

Ήμισο-νύττα (=μεσάνυχτα)

Αμμάτια (=ομμάτια),

Κοράσι, κορασσάϊ (= κορίτσι),

Φθείρα (=ψείρα) και άλλες.

Φράσεις όπως:

“Αλάζουνε τα βοίδια να πάνε ν’ αλατρέτσουνε” (=οδηγώ τα βόδια να πάνε να οργώσουν),
από το Κοριλιάνο

Ηπήρτε ν’ αλάσει τα πρόβατα” (=πήγε να οδηγήσει στη βοσκή τα πρόβατα),

Σριθία (=σπαθίος, σπονδή, σπεύδω=γρήγορα),

χωρώ (=θωρώ) και άλλες.

Μερικές λέξεις επίσης που διατηρήθηκαν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα στη γλώσσα μας, στην Καλαβρία χρησιμοποιούνται με την έννοια ή τη σύνταξη της αρχαίας, κάποτε της Ομηρικής γλώσσας, όπως π.χ.

Το γένος πρβλ. Ιλιάδας Ζ', 209: "Μηδέ γένος πατέρων αισχύνημεν".

Το θέμα δεν εξαντλείται στα στενά όρια ενός άρθρου. Πριν πενήντα χρόνια, οι περισσότεροι –και σε μερικά χωριά όλοι- μιλούσαν τη διάλεκτο Grico και Grecanico και μερικοί δεν ήξεραν καμία άλλη γλώσσα δηλ. ούτε Ιταλικά, ούτε Καλαβρέζικα ή Σαλεντίνικα αντιστοίχως. Γιατί σ' αυτά τα μέρη, όπως είπαμε, ομιλείται σήμερα εκτός της επίσημης Ιταλικής, ένα γλωσσικό ιδίωμα νεολατινικό.

Χαρακτηριστικό είναι το εξής ανέκδοτο. Όταν ο καθηγητής Στ. Καρατζάς, πριν 70 χρόνια, επισκέφθηκε αυτά τα μέρη τους ρώτησε:

- "Καλά, ποια γλώσσα μιλάτε, όταν πηγαίνετε στο Lecce;"

- "Είναι απλό, ποτέ δεν πάμε στο Lecce", απάντησαν εκείνοι².

Ο Μουσολίνι και ο Φασισμός ανέκοψαν με σειρά απαγορεύσεων την εκμάθηση της Ελληνικής και οι κάτοικοι των χωριών αυτών, πιεζόμενοι και από άλλους παράγοντες, έπαυσαν να μιλούν τη γλώσσα των πατέρων τους. Οι αρχές έδωξαν και τον G. Rohlfs κατά την πρώτη του επίσκεψη στην Ιταλία, κάποτε το 1924, και χρειάστηκε ειδική άδεια για να ξαναγυρίσει εκεί και να μελετήσει τις διαλέκτους των μειονοτήτων του Νότου.

Δεν ήταν μόνον ο Μουσολίνι που εμπόδισε τη διατήρηση της Ελληνικής γλώσσας, όπως και κάθε άλλης μη Ιταλικής γλώσσας, αλλά ο ήδη εμφανιζόμενος νεοαστισμός. Το Griko θεωρείτο ως η κατ' εξοχή γλώσσα των πτωχών, των βοσκών, των γεωργών ή των

αγραμμάτων και όσοι “νόμιζαν” ότι έγιναν πλούσιοι ή μορφώθηκαν, δεν τη μιλούσαν για να μη τους θεωρήσουν οι άλλοι καθυστερημένους και τους “κακοχαρακτηρίσουν”.

Τέλος σημειώνω ότι η σύνταξη, οι λέξεις και προ πάντων οι ήχοι και τα διπλά γράμματα ψ, ζ, ξ, διαφέρουν από χωριό σε χωριό της ίδιας περιοχής.

Γ. Γλώσσα και ποιητική παράδοση “Benvenuti, Wellcome, Benvenue. Καλώς ήρτατε (επιγραφή στην είσοδο ταβέρνας στην Sternatia).

“Σε ότι αφορά τη γλώσσα, από τις μακρόχρονες γλωσσολογικές έρευνες του Γερμανού καθηγητή Gerhard Rohlfs (1892-1986), αλλά και του θεμελιωτή της γλωσσολογίας στην Ελλάδα Γεωργίου Χατζηδάκι (1848-1941), που προηγήθηκε, καθώς και άλλων γλωσσολόγων που ακολούθησαν, αποδείχθηκε ότι οι ρίζες των Ελληνόφωνων διαλέκτων της Καλαβρίας και της Απουλίας φθάνουν βαθιά στους αιώνες και αποτελούν συνέχεια της δωρικής διαλέκτου, που είχε κυρίως επικρατήσει στην Μεγάλη Ελλάδα κατά την αρχαιότητα, επιβιώνοντας μέχρι τις μέρες μας με την αδιάκοπη προφορική παράδοση. Όμως και η ποίηση, όπως και η μουσική, είναι εξίσου βαθιά ριζωμένη στην πολιτιστική παράδοση των Ελληνόφωνων της Κάτω Ιταλίας. Από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, ο λόγιος και ποιητής Vito Domenico Palumbo, από την Καλημέρα της Απουλίας, κατέγραψε ανώνυμα ποιήματα και τραγούδια που διασώθηκαν από γενιά σε γενιά στους γεροντότερους της περιοχής, ενώ το έργο του συνέχισαν άλλοι Καλημερέζοι ποιητές. Αλλά και στην Καλαβρία, όπως μας πληροφορεί η λαογράφος κ. Ανζέλ Μερριανού, από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα, ο Άγγλος Eustace Chestwood John και ο Γερμανός Karl Witte κατέγραψαν παραδοσιακά Ελληνόφωνα ποιήματα και τραγούδια, ενώ ο Ιταλός Cesare Lamproso εντυπωσιάσθηκε από την έντονη τάση των Ελληνοφώνων Καλαβρέζων προς την ποίηση και το τραγούδι. Η ίδια κλίση προς την ποιητική έκφραση του λόγου παραμένει μέχρι σήμερα σύμφυτη στην ιδιοσυγκρασία των Ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας. Είναι πράγματι εντυπωσιακό το εύρος της ποίησης στις δύο Ελληνόφωνες ζώνες σε σχέση με τον Ελληνόφωνο πληθυσμό που έχει απομείνει. Και να ληφθεί υπόψη ότι η προφορική ποίηση σώζεται μόνον, και γίνεται γνωστή, αν κάποιος μαγνητοφωνήσει τους ποιητές ή τις ποιήτριες όταν απαγγέλλουν τα ποιήματά τους ή αν τα υπαγορεύσουν. Οι λόγιοι και οι λαϊκοί ποιητές είναι τόσοι πολλοί που αν συνυπολογισθούν και αυτοί που γράφουν στα ιταλικά επειδή δεν γνωρίζουν με επάρκεια τις διαλέκτους, θα μπορούσε να γίνει λόγος χωρίς υπερβολή για λαό των ποιητών. Η έντεχνη ποίηση είναι αξιοθαύμαστη για το υψηλό επίπεδο τέχνης του λόγου, ενώ η λαϊκή ποίηση, χωρίς να στερείται αισθητικής ποιότητας, παρουσιάζει περισσότερο ιστορικό και λαογραφικό ενδιαφέρον, καθώς και γενικότερα από άποψη κοινωνικής ανθρωπολογίας”³.

Ας αναφέρουμε τα λόγια του μεγάλου Καλημερέζου, του λογίου Ελληνοφώνου Vito Domenico Palumbo, που γνώριζε και τη νέα Ελληνική. Εκατό ακριβώς χρόνια πριν, σε μια ομιλία του στον Παρνασσό, όταν είχε προσπαθήσει να μεταφράσει “Ελληνοσαλεντιανή ποίηση”, που την χρειαζόταν για την απαγγελία των ποιημάτων, είπε: “Βεβαίως εις την δημώδη Ελληνοσαλεντιανήν ποιήσιν δεν ευρίσκεται το πάθος το σφοδρόν, όπερ παρατηρείται εις την δημώδη Ελληνικήν και το οποίον αποτελεί τον κύριον αυτής χαρακτήρα και παρέχει αυτή τα πρωτεία μεταξύ πασών και εξόχων δημωδών ποιήσεων. Αλλά τούτο δεν είναι απορίας άξιον. Παν φυτόν, μεταφερόμενον εκτός του πατρώου εδάφους, χάνει κάτι τι εκ της ουσίας και του χαρακτήρος του και αποκτά εις αντάλλαγμα ετέρου, ιδιότητα συμμορφούμενον με το νέο κλίμα. Ούτω και η ημετέρα ποίησις, αν έχασε την δύναμιν του Ελληνικούήθους, απέκτησεν όμως μέρος της αβρότητας, της χάριτος και της δροσερότητας, αίτινες χαρακτηρίζουσι το νεώτερον ηδύ ιταλικόν ύφος “il dolce stil novo”, όπως ονομάσθη.

Θα μου ήτο εύκολος η απόδειξις του πράγματος, εάν δυστυχώς δεν συνέβαινε με τα μεταφραζόμενα άσματα ό,τι και με μερικάς χρυσοπτέρους και ποικιλοχρόους χρυσαλίδας, αίτινες, και αν μόλις τας θίξης, χάνουν όλην την προτέραν ζωηρότητα, όλην την στιλπνότητα των λαμπρών χρωμάτων και αντί ωραίας χρυσαλίδος, ευρίσκεις εις τας χείρας σου άσχημον έντομον”.

“Εκτός της γλώσσας, ένα άλλο χαρακτηριστικό που αξίζει μελέτης είναι η γλυκειά και νοσταλγική μουσική τους. Φαίνεται απλή, αρμονική μα και τόσο ευαίσθητη. Οι ήχοι της σε γαληνεύουν, σε χαροποιούν και οι επαναστατικά χαρμόσυνοι της Ταραντέλλας σε ενθουσιάζουν μέχρι παραληρήματος ή παροξυσμού. Γενικώς, ο ρυθμός των τραγουδιών είναι τις περισσότερες φορές ευγενικά γρήγορος και εορταστικός μέχρι μελωδικά αργός και κατανυκτικός. Φθάνει στο αυτί ως απόηχος από το παρελθόν χωρίς μ’ αυτό να υπάρχει ούτε ίχνος πικρίας. Ξεσηκώνει τις ανθρώπινες καρδιές και προκαλεί αισθήματα σύμμεικτα. Ευπρέπεια, χαρά, ευγένεια, επιθυμία, ανησυχία, εκφρασμένα με ήχους: Στο άκουσμά της γίνεται αισθητή η προσμονή του ερωτευμένου, η επίκληση των στοιχείων της φύσης να συντροφεύουν την αγαπημένη, η λαχτάρα του να βρεθεί “κοντά” της, (=ειζμία), και η αγωνία του μήπως αρνηθεί τον έρωτά του.

Η γλώσσα τους διασώθηκε προφορική και αυτό εξηγεί την ποίηση. Τους τελευταίους αιώνες γράφεται με λατινικούς χαρακτήρες. Έχει όμως γραμματικούς κανόνες, χρόνους, κλίσεις και δική της σύνταξη.

Οι Ελληνόφωνοι και των δύο περιοχών της Καλαβρίας και της Απουλίας έχουν παραμύθια, μύθους, ιστορίες, αφηγήματα, ως γνήσιοι Έλληνες που είναι, αλλά στο τραγούδι ξεχωρίζουν

και μεγαλουργούν. Είναι επικοί χωρίς καθόλου να τους λείπει ο λυρισμός. Οι περισσότεροι είναι ποιητές και μουσικοσυνθέτες. Χρησιμοποιούν τον διαυλο και τον άσκαυλο και σήμερα την κιθάρα”4.

Παραπομπές

1. Εισήγηση Ανζέλ Μερριανού: “Οι Γκρεκάνοι και η Γραμματική τους”, Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συνεδρίου Νεοελληνικής διαλεκτολογίας, Κάλυμνος 20-23 Οκτωβρίου 1998. 2. Τους γύρω λαούς ονομάζουν Λατίνους και πολλές φορές είναι ανταγωνιστικοί με αυτούς: θέλω να σου μάθω ένα σονέτο γκρικο να μη το φσέρουνε να μη το μάθουνε ε λατίνοι. 3. Η σύγχρονη ελληνόφωνη ποίηση στην Κάτω Ιταλία, έκδοση Πανεπιστημίου Μακεδονίας, πρόλογος υπευθύνου της έκδοσης κ. Δ. Κωστόπουλου. 4. Η σύγχρονη ελληνόφωνη ποίηση στην Κάτω Ιταλία, έκδοση του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, εισαγωγή Βούλας Λαμπροπούλου, απεσταλμένης από το Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο στις ελληνόφωνες περιοχές της Κάτω Ιταλίας.

Βιβλιογραφία

1. Η σύγχρονη ελληνόφωνη ποίηση στην Κάτω Ιταλία, (La poesia ellenofona contemporanea nell’ Italia del Sud) Commissione per la diffusione della lingua e cultura greca – Επιτροπή διάδοσης της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού, έκδοση Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1997.
2. Ανζέλ Μερριανού: “Οι Γκρεκάνοι και η Γραμματεία τους”, Ελληνική Διαλεκτολογική Εταιρεία, Ανάτυπο: Νεοελληνική Διαλεκτολογία, Τόμος Γ’ Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συνεδρίου Νεοελληνικής διαλεκτολογίας, Κάλυμνος 20-23 Οκτωβρίου 1998-Αθήνα 2000. Εκδόθηκαν από το κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού με δαπάνη της Ακαδημίας Αθηνών.
3. Rocco Aprile, Η Ελλάδα του Σαλέντο, Εναλλακτικές εκδόσεις, 1996.
4. Φίλιππος Κοντέμι, Η Γκρεκάνικη Γραμματική, Η γλώσσα, η ζωή και η ψυχή των τελευταίων ελληνόφωνων της Καλαβρίας, έκδοση ΚΟΥΜΕΛΚΑ, 1997.
5. Τα ελληνόφωνα Χωριά της Κάτω Ιταλίας, Ημερολόγιο 1999, εκδόσεις Αντίκτυπος.
6. Εφημερίδα Λιμπρέτο, έκδοση της Λέσχης των Ελλήνων που σπούδασαν και έζησαν στην Ιταλία, τεύχη 0 και 2, έτη 1993-1994, άρθρα Νίκου Πλυτά, Γιώργου Παπαγιαννόπουλου.
7. Γκαλιτσανό, η ακρόπολη της Μεγάλης Ελλάδας”, εκδόσεις Αντίκτυπος, 2000.

[Αρδην 31]